

Prostko-Prostyński Jan, rec. książki: John C. Lamoreaux, *An Unedited Tract against the Armenians by Theodore Abū Qurrah*, Le Muséon. Revue d'Études Orientales, Tome 105 - Fasc. 3-4, 1992, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1995, t. 7, s. 407–408.

<https://doi.org/10.14746/bp.1995.7.49>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54249>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

Таким образом, представленные в сборнике *Армия Рима и Византии на востоке* статьи наглядно отражают современный уровень разрешения проблем, связанных с военно-политической историей Ближневосточного региона во время зрелой и поздней античности. Есть все основания ожидать, что настоящее издание станет заметным явлением в мировой историографии античности и византиноведения. Можно только поздравить античников и византинистов Ягеллонского университета, на которых легла основная тяжесть работы с подготовкой сборника к публикации, с удачным свершением и надеяться, что продолжение не заставит себя ждать.

Aleksander V. Kolobov

John C. Lamoreaux, *An Unedited Tract against the Armenians by Theodore ABŪ Qurrah*, Le Muséon. Revue d'Études Orientales. Tome 105 – Fasc. 3-4, 1992, s. 327-341.

Teodor Abū Qurrah, jeden z najważniejszych wczesnochrześcijańskich pisarzy arabskich, urodził się w Edessie koło roku 725, a zmarł krótko po roku 829. Swą młodość spędził jako mnich w sławnym klasztorze Mar Sabas koło Jerozolimy; potem został biskupem Harran. Abū Qurrah był pisarzem niezwykle wykształconym i płodnym. Pisał swe rozprawy po grecku, arabsku i syryjsku. W dodatku sporo jego prac bardzo wcześnie przełożono na język gruziński.

Większość z zachowanych prac w języku greckim są to krótkie, niekiedy bardzo fragmentaryczne dialogi z różnymi herezjami. Z pism syryjskojęzycznych nie zachowało się niestety żadne. W tej sytuacji bardzo wielkie znaczenie dla badań nad arabską tradycją chrześcijańską mają jego traktaty napisane właśnie w języku arabskim.

Jako znany polemista w obronie wiary ortodoksyjnej Abū Qurrah został poproszony przez Tomasza, patriarchę Jerozolimy (807-821), do wyłożenia zasad credo chalcedońskiego dla Armeniczyków. Odpowiedni traktat został napisany między 811 a 813 rokiem i najprawdopodobniej w tym samym czasie został przełożony na język grecki przez Michała Synkellosa. Znaczenie tej polemiki polega na tym, że jej autor został zaproszony do wzięcia udziału w dysputie teologicznej, która odbyła się w roku 817 na dworze władcy armeńskiego Ashōta Msākera (zm. 826). Przeciwnikiem Teodora były traktaty broniące monofizycznego punktu widzenia, napisane przez Habība ben Khidma Abū Rā'ita (on sam nie przybył na debatę), które prezentował diakon Nonnus z Nisibis. Jak to często w takich sytuacjach bywało, według tradycji monofizycznej zwycięzcą w dyskusji był Nonnus, zaś według Gruzinów był nim Abū Qurrah. Tak współczesny, jak i historyczny oddźwięk tej dysputy był ogromny. Pamięć o niej przetrwała wiele generacji wśród różnych kościołów wschodniego chrześcijaństwa.

Dotąd badaczom był dostępny jedynie przekład grecki traktatu Teodora. Teraz J. C. Lamoreaux publikuje (z przekładem angielskim – s. 334-341) jego tekst arabski, pochodzący z 292-stronicowego manuskryptu, od 1907 roku będącego własnością Denver Public Library. Manuskrypt ten został sporządzony w 1741 lub 1725 roku (wydawca nie rozstrzygnął, czy chodzi tu o erę antiocheńską, czy też konstantynopolitańską) przez „ojca Michała, syna czcigodnego ojca Józefa” (s. 331) i zawiera różne chrześcijańskie traktaty teologiczne (m.in. Jana z Damaszku i Dionizego Areopagity) w języku arabskim.

Rzecz interesująca, porównanie greckiego przekładu Michała Synkellosa z odnalezionym tekstem arabskim pokazuje, że obie wersje są jedynie wyciągami (*selections*) z tekstu oryginalnego, który był znacznie dłuższy. Tekst grecki ekscerptował specyficznie chrystologiczne fragmenty traktatu Teodora, podczas gdy autor tekstu arabskiego preferował te części, które były poświęcone liturgii. Jest to bardzo zaskakujące, ponieważ z innych już źródeł wiadomo, że przedmiotem

polemiki na dworze Ashōta była materia chrystologiczna. Toteż wydawca liczy się także z możliwością pochodzenia tekstu arabskiego z odrębnego traktatu Teodora, nie mającego związku z tym prezentowanym przed władcą Armenii.

Jan Prostko-Prostyński

J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, vol. III, A.D. 527-641. Cambridge, Cambridge University Press, 1992, ss. 1575.

W końcu ubiegłego stulecia z inicjatywy Th. Mommsena, popartej przez A. Harnacka, Berlińska Akademia Nauk podjęła projekt przygotowania wyczerpującej prozopografii późnego Cesarstwa rzymskiego, który jednak z powodu piętrzących się po I wojnie światowej trudnościach zarzucono ostatecznie w 1933 roku. W latach 1950-1951 projekt ten wznowiono, ale już poza Niemcami. Podczas gdy Francuska Académie des Inscriptions et Belles-Lettres podjęła prace nad *Prosopographie chrétienne du Bas-Empire* (tom I ukazał się w 1982 roku), British Academy zajęła się prozopografią „świecką”, kontynuując zasadniczo układ przyjęty w publikowanej w Niemczech *Prosopographia Imperii Romani*, obejmującej okres pryncypatu.

Angielski projekt objął lata 260-641. Jego wykonanie zlecono Faculty of History na Uniwersytecie w Cambridge, personalne kierownictwo powierzając w 1950 roku fachowcowi tej miary, co A.H.M. Jones. Dzięki jego energii i operatywności tom I, przygotowany razem z J.R. Martindale i J. Morrisem, mógł ukazać się drukiem już w 1971 roku. Lista uczonych, którzy przyczynili się do merytorycznego udoskonalenia hasel, była jednak znacznie dłuższa, że wymienię tylko takich specjalistów, jak E.A. Thompson, A. Cameron, A. Chastagnol. Sam Jones zmarł niestety, nie zobaczywszy nawet pierwszego woluminu w druku. Dzieło to od razu wywołało mnóstwo recenzji, generalnie wysoko oceniających ideę projektu, ale wskazujących też na braki i błędy. Dla zaistniałych korekt i uzupełnień *Prosopography* (PLRE) użytych swych łamów renomowane czasopismo „Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte”.

Po śmierci Jonesa powołano niewielki komitet naukowy nadzorujący projekt, pod kierownictwem najpierw E.A. Thompsona (1970-1976), potem A.D.E. Camerona (1976-1977) i ostatecznie Ph. Griersona (od 1977 do dziś). Tak w przypadku woluminu II, jak i obecnego III, odpowiedzialność za ostateczny kształt hasel, ale i główna zasługa ich wykonania, przypadła w udziale J.R. Martindale. W dalszym ciągu współpracowało z nim wielu wybitnych znawców antycznej historii (ostatnio także arabiści), których kompetencji dzieło zawdzięcza bardzo wiele.

Pierwotnie wydawcy zamierzali dołączyć do woluminu III apendyks zawierający *addenda et corrigenda* do dwóch poprzednich woluminów. Jednakowoż przyrost nowych danych i postęp badań nad późnym Cesarstwem rzymskim przekreśliły ten zamysł. Zdecydowano więc opublikować *addenda et corrigenda* jako dodatkowy tom, po jakichś czterech-pięciu latach po ogłoszeniu woluminu III, aby móc włączyć do niego korekty i uzupełnienia dotyczące tego ostatniego tomu.

Układ woluminu III nie różni się zasadniczo od układu poprzednich dwóch woluminów. Tak jak wcześniej pominięto najniższych urzędników, posiadaczy ziemskich, kołonnów, kupców itd. Najczęściej opuszczano także teologów i pisarzy chrześcijańskich, dla których naturalnym miejscem jest francuska prozopografia chrześcijańska. Włączono natomiast wszystkie osoby tytułowane *viri clarissimi*, bez względu na to, czy tytuł miał genezę formalną, czy też honorową. Niektóre hasła z przyczyn materiałowych są znacznie dłuższe, niż było to przyjęte w poprzednich tomach PLRE (np. Narses I, Belisarius I). Za niedogodne uważam jednak to, że osoby, których kariera zaczęła się przed 527 rokiem, znajdują się w woluminie II (1980) i niestety także w III. Dobrze, że nie postąpiono podobnie z osobami, których kariera wykraczała poza 641. Ewentualne